

VROUWEN IN Deel 12. DE SPOTLIGHTS

COMPONEREN ACHTER KLOOSTERTRALIES

ILLUSTRATIE: WIKIMEDIA COMMONS

*Na het conservatieve Concilie van Trente (rond 1550) begonnen Italiaanse vrouwenkloosters steeds meer op gevangenschappen te lijken, compleet met muziekverbod en tralies. Maar in Noord-Italië werden de regels niet altijd strikt gehandhaafd en kwam er een rijke cultuur van componerende nonnen tot bloei, van wie **ISABELLA LEONARDA** (1620-1704) uit Novara de bekendste was.*

De kloosterkerk zat tjokvol: op hoogtijdagen stroomden mensen uit de wijde omgeving toe om de benedictinessen van Santa Radegonda in Milaan te horen zingen. Hun hemelse, vaak zelf gecomponeerde muziek galmde door de gewelven van de kerk. Maar de zingende nonnen zelf bleven onzichtbaar: zij zaten in hun eigen 'binnenkerk', strikt afgescheiden van de publiek toegankelijke 'buitenkerk'. Alleen hun stemmen reisden vrijelijk voorbij schotten en tralies, en vormden hun enige manier om te communiceren met de buitenwereld.

GEDWONGEN OPSLUITING

Het Concilie van Trente had bepaald dat vrouwelijke kloosterlingen – in tegenstelling tot hun mannelijke collega's – hun hele leven achter de muren van het klooster moesten slijten. Op die manier werden ze

niet blootgesteld aan de verleidingen van de wereld en kon hun kuisheid worden gewaarborgd. Omdat Italiaanse meisjes vaak al op veertien- of zestienjarige leeftijd – meestal onder druk van hun familie – intraden, kwam dit in de praktijk neer op gedwongen levenslange opsluiting. Vooral rijke families veroordeelden hun dochters vaak tot het kloosterleven, zodat familierijkdommen in de mannelijke lijn behouden bleven en niet – via de bruidschat en erfenis van dochters – wegvloeiden naar schoonfamilies. Zo belandde in zeventiende-eeuws Milaan maar liefst 75 procent van alle dochters uit adellijke families in het klooster. Teruggevonden brieven laten zien dat veel nonnen hun afgezonderde bestaan als benauwend ervaren en erover klaagden bij familieleden. Lokale bisschoppen, die vaak zelf zussen, nichten en tantes in het klooster hadden, knepen daarom nog weleens een oogje toe, zodat de regels plaatselijk minder strikt gehandhaafd werden. Dat gebeurde vooral in Noord-Italië, op relatief grote afstand van het puriteinse geloofscentrum Rome. Zo hadden sommige vrouwenkloosters in Milaan een geheime achteruitgang, waardoor de opgesloten vrouwen toch een bezoekje aan de buitenwereld konden brengen.

MUZIEKVERBOD

Ook met het verbod op meerstemmige koorzang in vrouwenkloosters (eveneens ingesteld tijdens het Concilie van Trente) werd vaak soepel omgesprongen in Noord-Italië. Zo besefte de bisschop van Milaan dat koorzang voor geïsoleerde, talentvolle jongedames een belangrijke bron van ‘spirituele recreatie’ vormde en stimuleerde hij – in weerwil van het officiële verbod – het muziekleven in vrouwenkloosters juist. Met succes: het genoemde Milanese klooster Santa Radegonda was niet alleen befaamd om zijn excellente vrouwenkoor, maar bracht ook twee succesvolle componistes voort: Chiara Margarita Cozzolani (1602-1678) en Rosa Giacinta Badalla (1660-1710). Het Italiaanse ensemble I Gemelli heeft in 2019 een prachtige cd aan Cozzolani’s kloostermuziek gewijd, waarvan vooral de gevoelige aria *O Maria, tu dulcis* en het expressieve *Salve, o Regina* zeer de moeite waard zijn. Ook het vrouwenklooster Santa Cristina in Bologna was trots op zijn bloeiende muziekcultuur, waarvan huiscomponiste Lucrezia Orsina Vizzana (1590-1662) het belangrijkste gezicht was. Helaas besloot de puriteinse bisschop van Bologna deze vrouwelijke creativiteit de kop in te drukken door vanaf 1623 het officiële muziekverbod strikt te gaan handhaven.

Het is opvallend dat Vizzana juist in datzelfde jaar een bundel motetten publiceerde, alsof ze besefte dat dat haar allerlaatste mogelijkheid was voordat ze definitief zou verstommen. Met deze kennis in je achterhoofd klinkt haar spirituele aria *O magnum mysterium* hartverscheurend indringend. Ook haar motet *Sonet vox tua* krijgt in dit licht een extra lading. “Jezus, laat uw stem klinken in de oren van mijn hart”, zo luidt de tekst. Vizzana suggereerde daarmee dat haar muziek een vertolking was van de boodschap die Christus haar influisterde en daarom een belangrijke, spirituele waarde had. Maar het mocht niet baten: de opgelegde muziekkloosheid in haar klooster was definitief. De getalenteerde componiste leed daar zozeer onder dat haar mentale gezondheid achteruitging en ze uiteindelijk geestesziek werd.

ONGEKENDE PRIVILEGES

Tegenover dit tragische verhaal staat het succes van Isabella Leonarda, de meest productieve componerende non uit Noord-Italië. Zij had het geluk dat ze was ingetreden bij de Ursulinen van Novara, een vrouwelijke kloosterorde die meisjesonderwijs verzorgde en daarom geen strikte afzondering van de maatschappij vereiste. Omdat Leonarda uiteindelijk opklom tot moeder overste, genoot ze uitzonderlijke privileges: ze mocht het klooster vrijelijk verlaten om concerten te beluisteren, kon goede muzikleraren uitnodigen en samenwerken met musici van buiten, investeerde grondig in haar eigen kloosterkoor en richtte de Schola Cantorum op, een ensemble van vijftien getalenteerde zangeressen met wie ze haar meerstemmige muziek rechtstreeks kon uitproberen. In totaal publiceerde Leonarda zo’n tweehonderd composities: vooral missen en motetten, maar ook twaalf instrumentale kerksonates (*Opus 16*, bestaande uit elf trionsonates en een vioolsonate). Dat maakt haar tot de eerste vrouwelijke componist uit de geschiedenis »

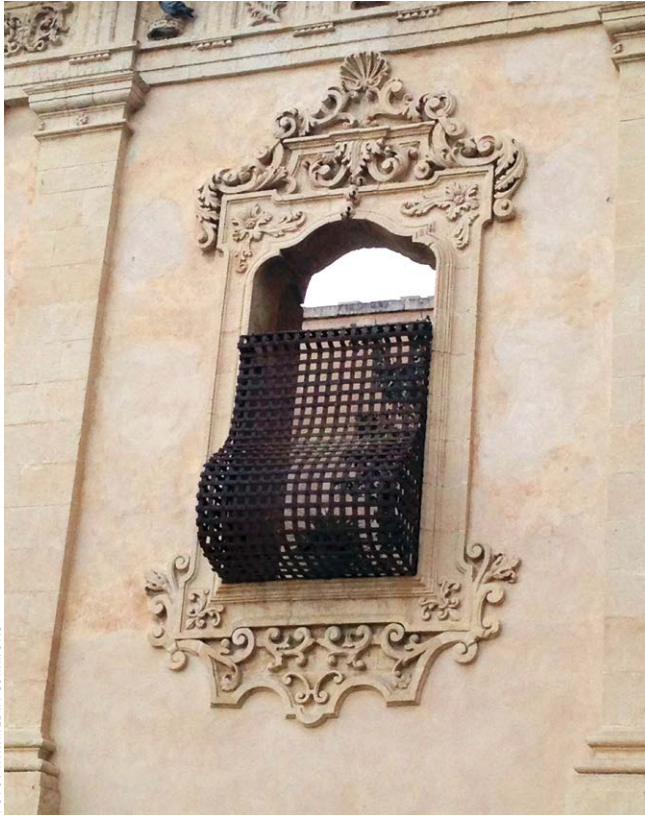

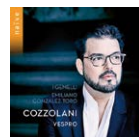
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

die een bundel instrumentale muziek heeft uitgegeven. Haar sonates waren bedoeld om de mis op te luisteren, maar klinken bij vlagen (bijvoorbeeld in het Vivace van nr. 1) opvallend ritmisch en frivol, haast als een uitnodiging tot dansen. De sonate was in die tijd nog een kersvers genre en Leonarda durfde er vrijelijk mee te experimenteren. Zo bestaat haar vierde sonate niet uit de gebruikelijke vier, maar uit wel dertien afzonderlijke delen. Ook geeft ze de individuele instrumenten in sommige sonates (nr. 1, 3, 4, 7 en 8) de gelegenheid om te schitteren in korte solopassages en zit haar vioolsonate (nr. 12) vol spannende, harmonieuze wendingen.

LIEFDESLIEDEREN

Beluister je Leonarda's soloaria's voor sopraan, dan vallen meteen de lange, sierlijk meanderende melodie-lijnen op, die wel iets weg hebben van de sensuele liefdesliederen van haar leeftijdgenoot Barbara Strozzi (1619-1677). In feite zijn haar aria's ook liefdesliederen, maar dan met een religieus karakter. Vaak bezingen ze de Maagd Maria, aan wie Leonarda consequent al haar muziek opdroeg. "U bent zo zoet, zo dierbaar, mijn liefdevolle hart! O Heilige Moeder", zo opent haar motet *Quam dulcis es (Opus 13)*, en verderop: "Met de muziek die ik u geef, neemt u mij [bij u] terug. Mijn muziek is altijd volledig de uwe, Maagd Maria. Amen." Net als Vizzana plaatste Leonarda zich hiermee boven de verdenking dat ze muziek produceerde als zinnelijk vermaak en benadrukte ze het spirituele, vrome karakter ervan. «

CD-TIPS

O Maria, tu dulcis; Salve, o Regina (Cozzolani) – Cozzolani: Vespro – I Gemelli (2019, Naive, V5472)

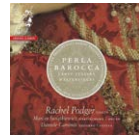
O magnum mysterium (Vizzana) – Heroines of Love and Loss – Ruby Hughes (sopraan) e.a. (2017, BIS, BIS2248)

Op. 16, Trionsonates nr. 1 & 7 (Leonarda) – Isabella Leonarda: Motets, Trio Sonatas and Cantata Morale – Robert Crowe (sopraan) e.a. (2022, Toccata Classics, TOCC0655)

Op. 16, Trionsonate nr. 5 – Concerto delle Donne – La Primavera (2002, Ligia, 597811)

Op. 16, Vioolsonate – Perla Barocca – Rachel Podger (viool) e.a. (2014, Channel Classics, CCSSA36014)

Purpurei flores (Leonarda) – La Grazia Delle Donne – Ensemble La Cigale (2021, Analekta, AN29159)

Myrthe Meester is filosoof. Ze publiceert artikelen over kunst, klassieke muziek en filosofie in diverse tijdschriften.